

SYNODY I KOLEKCJE PRAW

Tom III

Kanony

Ojców Greckich

(tekst grecki i polski)

Atanazego i Hipolita

(tekst arabski i polski)

Przekład

Stanisław Kalinkowski (tekst grecki)

Janusz Szymańczyk (tekst arabski)

Marta Mucha (konsultacja tekstu arabskiego)

Układ i opracowanie

Arkadiusz Baron

Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM

Kraków 2009

WPROWADZENIE

1. KANONY OJCÓW GRECKICH

Kanony Ojców Greckich stanowią zbiór powstały z pism i listów adresowanych najczęściej przez biskupów wielkich metropolii do różnych osób w najrozmaitszych sprawach dotyczących wspólnoty chrześcijańskiej i jej życia. Adresowane do podwładnych posiadają często charakter ściśle prawny. Kierowane do równych w godności hierarchów i osób nie podlegających jurysdykcji autora, cieszyły się autorytetem bardziej moralnym niż prawnym. Z czasem podane rozstrzygnięcia wydobyto z tychże pism i podano je w formie kanonów. Prawdopodobnie w VI wieku kanoniści wschodni zebrali w jedną kolekcję kanonów wskazania dyscyplinarne Ojców Kościoła. Na synodzie *Quinisexta* (691-692) w kanonie 2 wymieniono je wszystkie, nadając im moc obowiązującego prawa¹. W ten sposób powstał zbiór kanoniczny tychże kanonów. Nawiązuje do nich także Sobór Nicejski II (787)².

Manuskrypty różnią się nie tylko pod względem treści poszczególnych kanonów, ale także pod względem ich liczby. Nie wszystkie kanony występują we wszystkich rękopisach. Kanony rzadkie, nie występujące w zbiorze kanonicznym, podajemy z asteryskiem idąc za wydawcą P.-P. Joannou³. Opracował on rodziny manuskryptów, historię przekazu tekstu oraz zbiór kanoniczny uzupełnił kilkoma kanonami, które oddziaływały na wspólnoty kościelne w starożytności, ale które nie weszły do tego zbioru.

¹ Cf. P.-P. JOANNOU, *Les canons des conciles oecuméniques*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/1, Grottaferrata – Roma 1962, 123-125.

² Nicaea (787), c. 1 (DSP 1, 342-344).

³ Cf. P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. 2, Grottaferrata – Roma 1963, XIV-XXV.

Kanony prezentowane są w tradycyjnym układzie chronologicznym. Są to w zasadzie kanony powstałe przed Soborem w Chalcedonie w 451 roku. Późniejsze są tylko dwa kanony biskupów Konstantynopola zamieszczone na końcu: pierwszy Gennadiusza działającego w drugiej połowie V wieku; drugi zaś Tarazjusza z przełomu VIII i IX wieku. Kanony przedchalcedońskie w ogromnej większości wywodzą się od biskupów Aleksandrii (najliczniej reprezentowanych w tym zbiorze) oraz biskupów Kapadocji, z których kanony Bazylego Wielkiego są najliczniejsze w całym zbiorze.

Najstarsze kanony pochodzą od uczniów Orygenesza: cztery kanoniczne oraz jeden dodany, wszystkie z listów **Dionizego**, biskupa Aleksandrii w latach 248-264, skierowanych do biskupów Bazylidesa i Kolona; dziesięć kanonicznych i jeden dodany **Grzegorza Cudotwórcy**, biskupa Neocezarei w latach 238-270.

Kanonów **Piotra**, biskupa Aleksandrii w latach 300-311 i męczennika, jest piętnaście. Czternaście pochodzi z rozprawy *O pokucie* i dotyczy zasad pokutnych dla chrześcijan, którzy wyparli się wiary podczas prześladowań, a ostatni z *Mowy na temat Paschy*.

Kanony **Atanazego Wielkiego** (ok. 295-373) w zbiorze Kanonów Ojców Greckich są tylko trzy oraz dwa dodane. Zachowało się jednak sto siedem kanonów Atanazego w wersji arabskiej (zob. poniżej *Kanony Atanazego* w wersji arabskiej).

Najliczniejszy i najobszerniejszy zbiór zarówno pod względem ilościowym, jak i tematycznym, stanowią kanony **Bazylego Wielkiego** (ok. 330-379): dziewięćdziesiąt dwa oraz cztery dodane.

Z pism **Grzegorza z Nyssy** (ok. 335-394), młodszego brata Bazylego Wielkiego, zaczerpnięto osiem kanonów. Dotyczą one przede wszystkim spraw moralno-duchowych.

Z pism **Grzegorza z Nazjanzu** (ok. 330-390) do kolekcji kanonów wszedł jedynie katalog ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Podobnie jest w przypadku **Amfilocha z Ikonium** (ok. 340-404), z którego wyciągnięto fragment dotyczący ksiąg natchnionych.

Kanony **Tymoteusza**, biskupa Aleksandrii w latach 380-385, zbudowane są w formie pytań i odpowiedzi. Jest ich osiemnaście kanonicznych oraz aż jedenaście dodanych.

Kanony **Teofila** (345-412), biskupa Aleksandrii, w liczbie czternastu, dotyczą różnych spraw dyscyplinarnych związanych szczególnie z duchowieństwem i heretykami.

Z pism **Cyryla** (ok. 375-444), biskupa Aleksandrii, pochodzi jedynie pięć kanonów kanonicznych oraz trzy dodane. Pierwsze mówią o sprawach

duchownych i katechumenów, a dodane o dobru ogólnym i posłudze eucharystycznej, którą należy sprawować wyłącznie w kościołach katolickich.

Gennadiusza, patriarchę Konstantynopola w latach 458-475, reprezentuje tylko jeden kanon przestrzegający przed udzielaniem święceń za pieniądze.

Podobnie, jeden kanon reprezentuje jedyne w całym zbiorze biskupa Kościoła Zachodu, **Cypriana z Kartaginy**, który stał na czele wspólnoty tego miasta w latach 249-258. Kanon dotyczy nieważności chrztu heretyków i poprzedzony jest krótką przedmową jego tłumacza na język grecki.

Zbiór *Kanonów Ojców Greckich* kończy rozbudowany kanon **Tarazjusza**, patriarchy Konstantynopola w latach 784-806, a więc w czasie Soboru Nicejskiego II. Kanon ten, podobnie jak powyżej wspomniany kanon Gennadiusza, przestrzega przed udzielaniem święceń za pieniądze. Tarazjusz dodaje do niego 10 świadectw z tradycji potępiających taki proceder.

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA:

a. tekst i przekład polski według wydania

P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. 2, Grottaferrata – Roma 1963, 4-332.

b. opracowania

Arhidiacon prof. dr. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, POLSIB, Sibiu 1992.

Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийскаго, t.I, Издание С.-Петербургской Духовной Академіи, Санкт-Петербургъ 1911; t.II, Типографія М.Меркушева, Санкт-Петербургъ, t. II 1912; reprint: Международный издательский центр православной литературы, Москва 1994, t.I-II)

2. KANONY ATANAZEGO (WERSJA ARABSKA)

Kanony Atanazego w wersji arabskiej tworzy obecnie zbiór stu siedmiu kanonów. Zachował się on w całości wyłącznie w wersji arabskiej, która stanowi przekład z wersji kanonów w języku koptyjskim. O pochodzeniu i strukturze zbioru mówi na końcu dzieła jego kopista, który opisał je następująco: „Jest to zbiór prawa świętego, w trzech częściach, które pochodzi od

św. Atanazego Apostolskiego, Wielkiego Nauczyciela kraju Egipcjan. A ja Michał, biedak i niegodny bycia biskupem Tannisu, zobaczyłem, gdy to przepisywałem (*lub* tłumaczyłem), że dobrze będzie dla badania tego, podzielić to na sto siedem części, tak aby każda z nich pokazywała dokładnie temat, którego dotyczy. Tak, aby studiujący je, znalazł bez trudu to, czego szuka⁷⁴.

Przytoczony tekst prawdopodobnie mówi o Michale, biskupie Tannisu w latach 1047-1077. Wydaje się, że raczej przetłumaczył on tekst kanonów, a nie tylko przepisał⁵. Tekst zachował się w zbiorach kanonów Kościoła koptyjskiego, gdzie istniał prawdopodobnie od VI wieku, kiedy przetłumaczono go z języka greckiego. Data powstania zbioru w języku greckim nie jest znana, ale uważa się, że powstał on na przełomie IV i V wieku⁶.

W większości kanony dotyczą obowiązków duchownych różnych stopni i kwestii liturgicznych. Nawiązania do sekty melecjan (cf. kan. 12 i 25) oraz do monastycyzmu (cf. kan. 92 i 102) zdają się odzwierciedlać sytuację Kościoła w Egipcie w IV wieku za czasów Atanazego Wielkiego, kompilator zatem zaczerpnął pewnie wiele z listów i rozporządzeń tego biskupa.

Obecny przekład kanonów Atanazego opiera się na tekście w wersji arabskiej, pochodzącym z wydania, które opracowali Wilhelm Riedel oraz W. E. Crum.

Skróty M, Mp, Mv, R odnoszą się do różnych wersji kopii manuskryptów: R oznacza manuskrypt przechowywany w Berlinie tzw. Manuskrypt z roku 1338, bazujący na tekście Macariusza; M oznacza manuskrypt Macariusza, kapłana żyjącego w monasterze Abū Yuhannes ok. roku 1350; Mp to wersja przechowywana w Bibliotece Narodowej w Paryżu; Mv to najprawdopodobniej wersja opracowana przez J. S. Assemani'ego.

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA:

a. tekst i przekład polski według wydania

W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria. The arabic and coptic version edited and translated with introductions, notes and appendices*, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London 1904.

⁴ W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria*, 69-70.

⁵ W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria*, IX.

⁶ EWA WIPSYCKA, *Études sur le Christianisme dans l'Égypte de l'antiquité tardive*, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 52, Roma 1996, 205.

b. opracowania

D. BRAKKE, *Canon Formation and Social Conflict in Fourth-Century Egypt: Athanasius of Alexandria's Thirty-Ninth Festal Letter*," *The Harvard Theological Review*, 87, No. 4 (Oct., 1994) 395-419.

3. KANONY HIPOLITA (WERSJA ARABSKA)

Kanony Hipolita są zbiorem 38 przepisów liturgicznych podobnych do tych zawartych w *Tradycji Apostolskiej* i w *Didaskaliach Apostolskich*. R. G. Coquin uważa, że autorem zbioru był prezbiter, ponieważ w tekście znajdujemy wiele prerogatyw właśnie dla prezbiterów⁷. Następnie stara się dowiedzieć, że tekst nie mógł powstać przed Konstantynem Wielkim, konkretnie przed 313 rokiem, ani później niż w drugiej połowie IV wieku. Próbuje uściślić czas powstania i dochodzi do wniosku, że zbiór powstał pomiędzy 336 a 340 rokiem⁸. Argumentację za taką datacją opiera na analizie wyznań wiary wielu synodów w połowie IV wieku, między innymi w Antiochii w 341, w Sardyce w 343, w Aleksandrii w 362 oraz w Konstantynopolu w 381 roku. Wydaje się, że opieranie datacji na braku określeń pojawiających się w wyznaniach wiary jest niewystarczające⁹. W każdym razie zdaniem badaczy zbiór powstał prawdopodobnie w IV wieku. R. G. Coquin stara się jeszcze wykazać, że choć same kanony nie są pochodzenia egipskiego, to zbiór powstał w patriarchacie Aleksandryjskim. Na pewno dotyczy to przekładu koptyjskiego, ale niekoniecznie oryginału greckiego. W każdym razie zbiór wywarł wielki wpływ na Kościół aleksandryjski języka greckiego i koptyjskiego, i wywiera go do dziś w niektórych tamtejszych kościołach. Niestety nie zachował się w wersji oryginalnej greckiej, ale jedynie w przekładzie arabskim. Analiza filologiczna pokazuje, że przekładu na język arabski dokonano z wersji koptyjskiej. Tekst arabski pochodzi prawdopodobnie z XII wieku.

⁷ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 319 [51- 321 [53]. Autor odsyła między innymi do kanonów 2. 4. 5. 34.

⁸ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 322 [54]-329 [61].

⁹ Cf. A. BARON, *Modele biskupa propagowane w Antiochii w czasach Jana Chryzostoma*, w: *Opolska Biblioteka Teologiczna 105*, Opole 2008, 13n.

Ta kolekcja kanonów, przekazana w wielu rękopisach arabskich i we fragmentach koptyjskich, ma związek z *Tradycją Apostolską* przypisywaną Hipolitowi, z *Konstytucjami Apostolskimi* i z pismami pseudoklementyńskimi¹⁰.

Tłumaczenie oparto na ujednocionej wersji w języku arabskim opublikowanej w: *Patrologia Orientalis*, Tom XXXI – Fascicule 2; wydanym wspólnie przez Firmin-Didot et Compagnie, Editeurs oraz Librairie de Paris, 56 rue Jacob w 1966 roku. W publikacji tej użyto w przypisach skrótów literowych w odniesieniu do poszczególnych manuskryptów, w których odnotowano różnice. Manuskrypty te są następujące:

- A = Paris, Bibliothèque Nationale 4728 (Nomocanon de Michel de Damiette);
- B = Biblioteka Watykańska ; Cod. Barb. Or. 4 (Collection de Macaire);
- G = Biblioteka Patriarchatu Koptyjskiego, Cod. Ar. Canon 13, (Nomocanon de Gabriel Ibn Turayk);
- J = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 238, (Collection anonyme de Paris);
- K = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 203, (La Lampe de Ténèbre d'Abū al-Barakāt);
- M = Berlin, Staatsbibliothek, Cod. Ar. 10180, (Nomocanon de Michel de Damiette);
- O = Oxford, Bodleian Library, Cod. Ar. Hunt 31, (Collection de Macaire);
- P = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 251, (Collection de Macaire);
- R = Berlin; Staatsbibliothek, Cod. Ar. 10180;
- S = Watykan, Biblioteka Watykańska, Cod. Borg. Ar 230, (Nomocanon d'aṣ-Ṣafī Ibn al- 'Assāl);
- V = Watykan, Biblioteka Watykańska, Vat. Ar. 149, (Collection de Macaire);

- d = Nomocanon de Michel de Damiette obejmujący A i M^o;
- m = Collection de Macaire oraz Collection Anonyme de Paris obejmujące: B + J + O + P + V.

- C = Abū al-Barakāt, La Lampe des ténèbres, éd. 'Ayyād 'Ayyūb aṣ-Ṣayh, Kair, 1950.

¹⁰ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 273nn [5nn].

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA

tekst i przekład polski według wydania

R. G. COQUIN, *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31, 2, Paris 1966, 342 [74]-426 [158].

b. opracowania

B. BOTTE, *L'origine des Canons d'Hippolyte*, *Mélanges Andrieu*, Strasbourg 1956, 53-63.

H. BRAKMANN, *Alexandria und die Kanones des Hippolyt*, *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 22 (1979) 139-149.

The Canons of Hippolytus, P. BRADSHAW (editor); english translation by C. BEBAWI, Grove Books Ltd., Cambridge 1987.

R. J. S. BARRETT-LENNARD, *The Canons of Hippolytus and Christian Concern with Illness, Health, and Healing*, *Journal of Early Christian Studies* 13, n 2 (2005) 137-164.